

**ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ НОРМ
НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВА В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО
СПРИЯТЛИВОГО РЕЖИМУ КРАЇН-ЧЛЕНІВ СОТ**

Жаворонкова Г. В.

*ТОВ «Інститут стратегічних правових досліджень»
м. Київ, Україна*

Scire leges non hoc est verba earum tenere, sed vim ac potestatem.

(Вірне застосування законів полягає не в запам'ятовуванні їх слів, а у розумінні їх сили та значення)

Стаття присвячена вивченню проблеми практичного застосування окремої норми Закону України «Про державне регулювання виробництва та обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів» № 481 від 19.12.1995 р. в частині дотримання відсоткового вмісту спирту коньячного власного (вітчизняного) виробництва у співвідношенні з нормами Угод системи СОТ. Проведений аналіз дає можливість дійти висновку про домінуюче положення норм міжнародного права в сфері регулювання вільної торгівлі країн-членів СОТ в розумінні національного сприятливого режиму.

Ключові слова: режим найбільшого сприяння, Світова організація торгівлі (СОТ), Генеральна угода з тарифів та торгівлі (ГАТТ), недискримінація, преференції, прозорість.

Постановка проблеми.

Пільгові умови застосування національного режиму найбільшого сприяння в умовах економічного зростання провокують виникнення поширеного кола питань щодо практичного його застосування, зокрема, в частині забезпечення недискримінаційного нормативного врегулювання правовідносин за участю іноземних виробників на національному ринку.

Поряд з наявністю багатьох фундаментальних досліджень у визначенні пріоритетного застосування норм міжнародного права при врегулюванні внутрішніх спірних правових питань дослідження застосування національних норм у співвідношенні з положеннями Угод про СОТ носять фрагментарний характер, що спричиняє необхідність детального пізнання сутності окремих спеціальних норм в контексті узгодження національних економічних заходів та збалансованості інтересів у поєднанні з відповідними положеннями міжнародного законодавства.

Стан дослідження.

Відсутність уніфікованого застосування норм національного законодавства в контексті режиму вільної торгівлі як засобу регулювання прогресивного розвитку еко-

номічної політики та максимальної лібералізації податкових навантажень спричинена наявністю прихованих внутрішніх чинників як-то: суперечністю між бажаною економічною інтеграцією та фактичними можливостями практичної дії норм національного права в умовах впливу політико-соціальних процесів.

Метою статті є практичне вирішення питання щодо належного трактування та єдиного вірного застосування спеціальної норми ст. 18 Закону України № 481 від 19.12.1995 р. «Про державне регулювання виробництва та обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів» на підставі глибокого аналізу сутності останньої, з урахуванням специфіки зовнішньоекономічної діяльності та концептуальних відмінностей законодавства країн-членів СОТ.

Методологічною основою проведеного дослідження стало застосування кількох методів, а саме: історичний та діалектичний, порівняльно-правовий, формально-логічний, системно-структурний, – які уможливили у своїй сукупності визначити основні тенденції розвитку режиму найбільшого сприяння та його історичних чинників, роль, місце та порядок застосування вказаного режиму у національному праві з урахуванням вимог положень Угод про СОТ.

Виклад основного матеріалу

Рівень конкурентоспроможності національної економіки на світовому ринку знаходиться в прямій залежності від глибини інтеграційних процесів та сутності концептуального створення позитивних умов, спрямованих на забезпечення економічного зростання, детермінованого забезпеченням національних інтересів, з урахуванням визначення найбільш сприятливих умов врегулювання положень іноземних товаровиробників на національному ринку шляхом відповідного нормативного врегулювання.

Однак мінливість норм національного права з огляду на несформовану молоду правову систему, відсутність сталого податкового інструменту, підвладність останнього політичним процесам та прийнятим на цій підставі правовим рішенням спричиняє неоднозначність трактування та відсутність деталізації застосування правових норм.

Так, зокрема, відповідно до ч.17, 18 ст. 18 Закону України № 481 «Про державне регулювання виробництва та обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів» (далі – Закон України № 481) встановлено, що норми цього Закону щодо сидру та перрі (без додання спирту), а також норми щодо використання у виробництві коньяку не менше 30 відсотків спирту коньячного власного виробництва або спирту коньячного, викуреного в Україні з виноматеріалів, вироблених з вітчизняної сировини, у перерахунку на абсолютний алкоголь, починають застосовуватися з 1 січня 2010 року, а для суб'єктів господарювання, які до цієї дати отримали ліцензії на виробництво коньяку, – з 1 січня 2017 року з урахуванням норм частини вісімнадцятої цієї статті.

Суб'єкти господарювання, які до 1 січня 2010 року отримали ліцензії на виробництво коньяку, використовують у виробництві коньяку спирт коньячний власного виробництва або спирт коньячний, викурений в Україні з виноматеріалів, вироблених з вітчизняної сировини, у перерахунку на абсолютний алкоголь, не менше:

- 10 відсотків – з 1 квітня 2013 року;
- 15 відсотків – з 1 січня 2014 року;
- 20 відсотків – з 1 січня 2015 року;

25 відсотків – з 1 січня 2016 року;

30 відсотків – з 1 січня 2017 року [1].

Тобто якщо прямо читати вказану норму Закону, вбачається, що у разі якщо суб'єкт господарювання отримав ліцензію на виробництво коньяку до 01.01.2010 р., то відсоток спирту коньячного у виробництві коньяків з 1 квітня 2013 року повинен дорівнювати 10% та поступово збільшуватись до 30 відсотків вмісту спирту при виробництві коньяку з 01.01.2017 р. У разі ж, якщо суб'єктом господарювання було отримано ліцензію на виробництво алкогольних напоїв після 01.01.2010 р., то відсоток спирту коньячного власного (вітчизняного) виробництва повинен дорівнювати 30 відсоткам без застосування перехідного режиму ч. 18 ст. 18 Закону України № 481.

При цьому Законом не врегульовано важливе питання щодо правильності застосування норми ст. 18 Закону України № 481 від 19.12.1995 р. про дотримання рівня відсоткового вмісту спирту коньячного власного (вітчизняного) виробництва у разі, якщо вітчизняний виробник використовує імпорتنу продукцію для забезпечення власних потреб, адже вирішення останнього дозволить уникнути багатьох несприятливих наслідків у сферах ліцензування та податкового навантаження, від чого, в свою чергу, цілковито залежить добробут суб'єкта господарювання та успішність його господарської діяльності.

Слід зауважити, що на даний час Україна є членом Світової організації торгівлі (далі – СОТ).

Так, Законом України «Про ратифікацію Протоколу про вступ України до Світової організації торгівлі» від 10.04.2008 року ратифіковано Протокол про вступ України до Світової організації торгівлі, підписаний у м. Женеві 5 лютого 2008 року [2].

З набранням чинності Протоколом про вступ України до Світової організації торгівлі Україна приєдналася до Угоди про Світову організацію торгівлі та стала членом Світової організації торгівлі. Пунктом 8 Протоколу про вступ України до Світової організації торгівлі передбачено, що Угодою про СОТ є Угода про СОТ, у тому числі пояснювальні примітки до цієї Угоди, уточнена, змінена або іншим чином модифікована такими юридичними документами, які, можливо, набрали чинності до дати набрання чинності цим Протоколом. Цей Протокол, який уключає зобов'язання, зазначені в пункті 512 Звіту Робочої групи, є невід'ємною частиною Угоди про СОТ.

У зв'язку з вказаним Україна в розумінні Угод про СОТ повинна дотримуватись національного режиму та режиму найбільшого сприяння щодо іноземних товаровиробників, присутніх на національному ринку.

Зокрема, відповідно до ст. 7 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність»:

- національний режим означає, що стосовно імпортованих товарів походженням з держав-членів СОТ надається режим не менш сприятливий, ніж для аналогічних товарів українського походження щодо податків, зборів, встановлених законами та іншими нормативно-правовими актами правил та вимог до внутрішнього продажу, пропозиції до продажу, купівлі, транспортування, розподілу або використання товарів, а також правил внутрішнього кількісного регулювання, які встановлюють вимоги щодо змішування, переробки або використання товарів у певних кількостях чи пропорціях;

- режим найбільшого сприяння – стосується мита, правил його справляння, правил і формальностей у зв'язку з імпортом і означає, що будь-яка перевага, сприян-

ня, привілей чи імунітет, які надаються стосовно будь-якого товару, що походить з будь-якої держави, повинні негайно і безумовно надаватися аналогічному товару, який походить з території держав-членів СОТ або держав, з якими укладено двосторонні або регіональні угоди щодо режиму найбільшого сприяння [3].

Тобто в розумінні норми ст. 7 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» сутність національного режиму полягає у створенні сприятливих умов імпортованим товарам країн-членів СОТ (в тому числі, правил внутрішнього кількісного регулювання), які не створюють будь-якої дискримінації у порівнянні з аналогічними товарами українського походження.

Тобто вказаний національний режим інакше є сприятливим національним режимом, режимом створення сприятливих умов.

Для найбільшого розкриття сутності режиму створення сприятливих умов необхідно звернутись до історичних витоків останнього.

Так, положення щодо режиму створення сприятливих умов в певному вигляді існувало ще в договорах XI ст. Протягом XV та XVI ст.ст. використання цього положення зросло внаслідок торговельної експансії, а до XVII закріпилось у більшості торгових договорів, охоплюючи питання надання переваг при здійсненні торговельної діяльності [4, с. 159 – 160].

Безумовна форма положення про режим створення сприятливих умов почала набувати після підписання торгового договору між Великобританією та Францією 1860 р. та передбачала, що будь-які переваги, надані першою державою третій, автоматично без будь-яких умов поширюються на другу державу. До 40-х рр. XX ст. така форма стала практично єдиною в застосуванні [5, с. 532].

Доцільність застосування безумовної форми положення про режим створення сприятливих умов відносно умов торгівлі була підтверджена в Рекомендаціях, розроблених під час міжнародної конференції під егідою Ліги Націй в Женеві 1927 р., підтримано в Резолюції Інституту міжнародного права 40-ї сесії в Брюсселі 1936 р. [6, 199].

Використання режиму найбільшого сприяння продовжилось після завершення другої світової війни.

В 1947 році була укладена Генеральна угода з тарифів і торгівлі (ГАТТ), у ст. 1 якої закріплено наступне:

«Щодо мит та митних зборів будь-якого роду, накладених на імпорт чи експорт, або у зв'язку з ними, або накладених на міжнародні платежі за імпорт чи експорт, а також стосовно методу стягнення таких мит і зборів та всіх правил і формальностей у зв'язку з імпортом та експортом, а також всіх питань, зазначених у пунктах 2 і 4 статті III, будь-яка перевага, сприяння, привілей чи імунітет, які надаються будь-якою стороною, що домовляється, стосовно будь-якого товару, що походить з будь-якої іншої країни чи призначений для будь-якої іншої країни, повинні негайно і безумовно надаватися подібному товару, що походить із території всіх інших сторін чи призначений для території всіх інших сторін» [7].

Тобто товари та послуги іноземних виробників мають вільний обіг та доступ до ринків інших країн-членів ГАТТ. При цьому при виробництві товару не повинно встановлюватись ніяких спеціальних вимог щодо частки складових національного походження в цьому товарі та/або частки складових, що надходять від іноземно-

го постачальника. Особливо це стосується випадків, коли встановлення таких вимог пов'язується з наданням податкових/інших пільг конкретним національним/іноземним виробникам товарів (послуг), що може прямо призвести до деформації умов доступу на ринок і порушення національного режиму.

Взаємне надання режиму сприятливих умов в торгівлі означає відсутність дискримінації у застосуванні будь-яких регулятивних заходів щодо товарів та послуг, що походять з різних країн на національному ринку на користь вітчизняних виробників.

Відповідно до пункту 1 та пункту 5 статті III (національний режим щодо внутрішнього оподаткування та регулювання) Генеральної угоди з тарифів та торгівлі (ГАТТ 1947), яка є частиною Генеральної угоди про тарифи й торгівлю 1994, а, відтак, невід'ємною частиною Угоди про СОТ, сторони визнають, що внутрішні податки й інші внутрішні збори та закони, правила та вимоги, які стосуються внутрішнього продажу, пропозиції до продажу, купівлі, транспортування, розподілу чи використання товарів, а також правила внутрішнього кількісного регулювання, які встановлюють вимоги щодо змішування, переробки чи використання товарів у певних кількостях чи пропорціях, не повинні застосовуватися до імпортованих чи вітчизняних товарів таким чином, щоб створювати захист для вітчизняного виробництва.

Жодна сторона не повинна встановлювати чи застосовувати будь-які правила внутрішнього кількісного регулювання щодо змішування, переробки чи використання товарів у певних кількостях чи пропорціях, які вимагають, прямо чи опосередковано, що будь-яка певна кількість або частка будь-якого товару, який є предметом регулювання, повинна постачатися із вітчизняних джерел. Більш того, жодна сторона не повинна будь-яким іншим чином застосовувати правила внутрішнього кількісного регулювання таким чином, щоб це суперечило принципам, викладеним у пункті 1.

Як вбачається із пункту 4 статті III ГАТТ 1947, товарам, що походять з території будь-якої сторони, імпортованим на територію будь-якої іншої сторони, повинен надаватися режим не менш сприятливий, ніж режим, який надається подібним товарам національного походження, щодо всіх законів, правил та вимог, які стосуються внутрішнього продажу, пропозиції до продажу, купівлі, транспортування, розподілу чи використання товарів. Положення цього пункту не повинні перешкоджати застосуванню диференційованих внутрішніх зборів за транспортування, які залежать винятково від економічних умов експлуатації транспортних засобів, а не від національного походження товару.

До того ж, судом приймається до уваги положення підпункту (а) пункту 1 Люстративного переліку, що є додатком до Угоди про пов'язані з торгівлею інвестиційні заходи, в якому зазначено, що ТРИМС, які суперечать зобов'язанню щодо національного режиму, передбаченому у параграфі 4 статті III ГАТТ 1994, включають ті, які є обов'язковими або впроваджуються згідно з внутрішнім законодавством чи адміністративним регулюванням, або виконання яких необхідне для отримання переваг і які вимагають, зокрема, купівлю або використання підприємством продукції вітчизняного походження чи з будь-якого вітчизняного джерела, визначеної або по конкретних видах продукції, або обсягом чи вартістю продукції, або часткою, що вироблена на місці, в загальному обсязі чи вартості продукції [8].

З огляду на положення пункту 331 Звіту Робочої групи, Україна застосовує Угоду ТРИМС з моменту вступу до СОТ без перехідного періоду та без будь-я-

кої дискримінації як до імпорту з усіх країн-членів СОТ, так і до вітчизняних товарів.

У зв'язку з наданням Україною національного режиму імпортованому походженням з держав-членів СОТ товару, в тому числі спирту коньячному, витриманому не менше трьох років, у перерахунку на абсолютний алкоголь, суб'єкти господарювання (в тому числі ті, які отримали ліцензії на виробництво коньяку до 01 січня 2010 року) при виробництві коньяку можуть використовувати такий спирт коньячний, імпортований походженням з держав-членів СОТ замість (повністю або частково) спирту коньячного власного виробництва або спирту коньячного, викуреного в Україні з виноматеріалів, вироблених з вітчизняної сировини, в тому числі, замість встановленого Законом України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів» обсягу (від «не менше 10» до «не менше 30» відсотків, в залежності від встановленого терміну) використання при виробництві коньяку, спирту коньячного власного виробництва або спирту коньячного, викуреного в Україні з виноматеріалів, вироблених з вітчизняної сировини, та витриманого не менше трьох років, у перерахунку на абсолютний алкоголь, що не суперечитиме Закону України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів».

Тобто використання національним товаровиробником імпортованих коньячних спиртів замість спиртів власного (вітчизняного) виробництва не суперечить положенням чинного законодавства України; не є порушенням норми ч. 17 ст. 18 Закону України № 481 про використання у виробництві коньяку не менше 30 відсотків спирту коньячного власного виробництва або спирту коньячного, викуреного в Україні з виноматеріалів, вироблених з вітчизняної сировини за умови застосування спирту коньячного, імпортованого з держав-членів СОТ.

Таким чином, вимоги спеціальної норми ст. 18 Закону України № 481 від 19.12.1995 р. «Про державне регулювання виробництва та обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів» щодо відсоткового вмісту спирту коньячного власного (вітчизняного) виробництва в контексті Угод про СОТ у первинному вигляді є за своєю сутністю нормою дискримінаційного характеру стосовно іноземних виробників, що, в свою чергу, є неможливим в умовах виконання Україною взятих на себе міжнародних зобов'язань в рамках Угод про СОТ з урахуванням положень Конституції України [9], Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 р. [10], Законів України «Про міжнародні договори» [11] та «Про зовнішньоекономічну діяльність».

Висновки.

Збалансованість забезпечення національних інтересів та виконання Угод про СОТ шляхом практичного застосування конкуруючих норм права національного та міжнародного законодавства в умовах транспарентності та відкритості є головним чинником прогресивного розвитку національної правової системи та економіки у світлі інтеграційних та імплементаційних процесів. З урахуванням викладеного, ратифіковані правові норми Угод про СОТ мають преференцію перед застосуванням національного законодавства у разі вирішення питань щодо іноземних товаровиробників та імпорту товарів (складових товару), які використовуються у в подальшому виробництві товарів національного походження.

Список літератури:

1. Закон України «Про державне регулювання виробництва та обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів» (19.12.1995) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/481/95-%D0%B2%D1%80>.
2. Закон України «Про ратифікацію Протоколу про вступ України до Світової організації торгівлі» (10.04.2008) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/250-17>
3. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» (16.04.1991) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/959-12>.
4. First report on the most-favoured-nation clause, by Mr. Endre Ustor, Special Rapporteur (UN Doc. A/CN.4/213) YBILC 1969, Vol. II [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://untreaty.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_213.pdf. — P. 159 – 160.
5. Шемшученко С.О. Режим найбільшого сприяння у міжнародних інвестиційних договорах / С.О. Шемшученко // Держава та право. – Вип. 56. – С. 532. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/dip/2012_56/01_097.pdf
6. Newcomb A. Paradell. L Law and Practice of Investment Treaties: Standards of Treatment (Kluwer Law International, 2009). – P. 199.
7. Генеральна угода з тарифів і торгівлі (30.10.1947) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_264.
8. ТРИМС (15.04.1994) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/981_009.
9. Конституція України (28.06.1996) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
10. Віденська конвенція про право міжнародних договорів 1969 р. (23.05.1969) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/rada/show/995_118.
11. Закон України «Про міжнародні договори» (29.06.2004) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1906-15>.
12. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» (16.04.1991) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/959-12>.

Жаворонкова Г. В. Особенности применения специальных норм национального права в контексте национального благоприятного режима стран-членов ВТО / Г. В. Жаворонкова // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки». – 2013. – Т. 26 (65). – № 2-1. – Ч. 1. – С. 253-260.

Статья посвящена изучению проблемы практического применения отдельной нормы Закона Украины «О государственном регулировании производства и оборота спирта этилового, коньячного и плодового, алкогольных напитков и табачных изделий» № 481 от 19.12.1995 г. в части соблюдения процентного содержания спирта коньячного собственного (отечественного) производства в соотношении с нормами Соглашений системы ВТО. Проведенный анализ позволяет сделать вывод о доминантном положении норм международного права в сфере регулирования свободной торговли стран-членов ВТО в понимании национального благоприятствующего режима.

Ключевые слова: режим наибольшего благоприятствования, Всемирная торговая организация (ВТО), Генеральное соглашение по тарифам и торговле (ГАТТ), недискриминация, преференции, транспарентность.

FEATURES OF SPECIAL REGULATIONS OF DOMESTIC LAW IN THE CONTEXT OF MOST FAVORABLE NATIONAL TREATMENT OF WTO MEMBER-COUNTRIES

Javoronkova G. V.

Institute for Strategic Legal Research, Kyiv, Ukraine

The objective of given research is identification of legal grounds, circumstances and reflection of understanding of MFN application in conformity with special national norms. The topicality of this research is

caused by absence of establishing practice, particularly in legislation of the WTO's priority in comparison with special rules of national law in the light of the economic integration process.

The analysis leads to the conclusion about the preferential application of regulations of international norms as absolutely appropriate norms of the WTO Agreements in competing with special national norms, which is caused by the need for detailed knowledge of the nature of certain special rules in the context of coordination of national economic policies and balance of interests in conjunction with the relevant provisions of international law to comply with WTO members. This coordination doesn't create any discrimination in applying of regulative measures to goods and services from different countries at the national market in favour of national's manufacturer.

Particularly, the practical application of Article 18 of Ukraine's Act № 481 of 19.12.1995 "On state regulation of production and turnover of ethyl, cognac and fruit, alcoholic beverages and tobacco products" in the part of the requirements of the percentage of own production's alcohol cognac or such as produced from blighty raw-stuffs wine stock in counts of absolute alcohol under production of cognac blends paying respect to the requirements of the WTO Agreements shows that entities may use import alcohol brandy originated from countries of the WTO instead of domestic production adjusted to percentage contents of cognac alcohol.

The national interests and the implementation of the WTO's balance by the practical application of the competing norms of national and international legislation in transparency and openness is the most important factor of the national legal system and economy's progressive development, taking into account trends of the integration and implementation's development.

Key words: MFN treatment, the World Trade Organization (WTO), the General Agreement on Tariffs and Trade (GATT), nondiscrimination, preferences, transparency.

Spisok literaturi:

1. Zakon Ukrainy «Pro derzhavne rehulyuvannya vyrobnytstva ta obihu spyrtu etylovoho, konyachnoho i plodovoho, alkoholnykh napoiv ta tyutyunovykh vyrobiv» (19.12.1995) [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/481/95-%D0%B2%D1%80>.
2. Zakon Ukrainy «Pro ratyfikatsiyu Protokolu pro vstup Ukrainy do Svitovoi orhanizatsii torhivli» (10.04.2008) [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/250-17>.
3. Zakon Ukrainy «Pro zovnishnoekonomichnu diyalnist» (16.04.1991) [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/959-12>.
4. First report on the most-favoured-nation clause, by Mr. Endre Ustor, Special Rapporteur (UN Doc. A/CN.4/213) YBILC 1969, Vol. II [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: http://untreaty.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_213.pdf. — P. 159 – 160.
5. Shemshuchenko S.O. Rezhym naibilshoho spryannya u mizhnarodnykh investytsiinykh dohovorakh / S.O. Shemshuchenko // Derzhava ta pravo. – Vyp. 56. – S. 532. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/dip/2012_56/01_097.pdf.
6. Newcomb A. Paradell. L Law and Practice of Investment Treaties: Standards of Treatment (Kluwer Law International, 2009). – P. 199.
7. Heneralna uhoda z taryfiv i torhivli (30.10.1947) [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_264.
8. TRIMs (15.04.1994) [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/981_009.
9. Konstitutsiya Ukrainy (28.06.1996) [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
10. Videnska konventsiya pro pravo mizhnarodnykh dohovoriv 1969 r. (23.05.1969) [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://zakon4.rada.gov.ua/rada/show/995_118.
11. Zakon Ukrainy «Pro mizhnarodni dohovory» (29.06.2004) [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1906-15>.
12. Zakon Ukrainy «Pro zovnishnoekonomichnu diyalnist» (16.04.1991) [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/959-12>.